MAKROIQTISODIY BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA MOLIYAVIY NAZORAT VA HISOB TIZIMINING ROLI

РОЛЬ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ И УЧЕТА В ОБЕСПЕЧЕНИИ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

THE ROLE OF FINANCIAL CONTROL AND ACCOUNTING SYSTEMS IN ENSURING MACROECONOMIC STABILITY

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Buxgalteriya hisobi” fakulteti talabasi

Abdukarimov Qamariddin Isroiljon o‘g‘li

Elektron pochta: qamariddinabdukarimov5@gmail.com

Bog’lanish uchun raqam: 905200655

Ilmiy rabar: Beknazarov Zafarjon Ergachevich

Iqtisodiyot fanlari doktori,professor

Annotatsiya: Ushbu tezis makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda moliyaviy nazorat va hisob tizimining o‘rnini ilmiy asoslashga qaratilgan. Unda byudjet intizomi va fiskal shaffoflikning milliy iqtisodiyotga ta’siri tizimli tahlil va qiyosiy metodlar orqali o‘rganilgan. Natijalar moliyaviy nazorat mexanizmlari takomillashuvi iqtisodiy ko‘rsatkichlarni yaxshilashini isbotlaydi. Tadqiqot xulosalari davlat moliya tizimini isloh qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: Makroiqtisodiy barqarorlik, moliyaviy nazorat, hisob tizimi, byudjet intizomi, fiskal siyosat, davlat moliyasi, ichki audit, moliyaviy shaffoflik, byudjet tashkilotlari, iqtisodiy barqarorlik.

KIRISH

Milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi ko‘p jihatdan davlat moliyaviy resurslarini to‘g‘ri boshqarish, sarflash ustidan samarali nazorat o‘rnatish va hisob tizimining ishonchliligini ta'minlashga bog‘liq. Ayniqsa, global moliyaviy beqarorlik davrlarida mamlakat iqtisodiyotining tashqi zarbalarga chidamliligini

oshirishda fiskal intizom va moliyaviy shaffoflik hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro valyuta fondi va Jahon bankining so‘nggi hisobotlari shuni tasdiqlaydiki, kuchli moliyaviy nazorat tizimiga ega davlatlar makroiqtisodiy silkinishlardan tezroq tiklanish qobiliyatini namoyish etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan moliyaviy islohotlar doirasida davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish, byudjet xarajatlarini optimallashtirish va moliyaviy hisobotlilikni xalqaro standartlarga moslashtirish bo‘yicha muhim qarorlar qabul qilinmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-maydagi PF-5978-sonli "Davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish va davlat xizmatlarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi Farmoni moliyaviy boshqaruv tizimini isloh qilishning institutsional asosini yaratdi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida"gi Farmoni davlat moliyasini boshqarishda shaffoflik va javobgarlik tamoyillarini mustahkamlashni ustuvor vazifa sifatida belgiladi.

Mazkur huquqiy-me'yoriy hujjatlar makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda moliyaviy nazorat va hisob tizimining roliga oid ilmiy tadqiqotlarning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Shu sababli ushbu mavzu bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borish ham nazariy, ham amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Makroiqtisodiy barqarorlik nazariyasida moliyaviy nazoratning o‘rni kengroq tadqiq etilgan. Keyns iqtisodiyot maktabi vakillari davlatning fiskal siyosati orqali iqtisodiy sikllarni tartibga solishdagi rolini asoslagan bo‘lsa, zamonaviy fiskal federalizm nazariyasi moliyaviy nazorat tizimining markaziy va mahalliy darajalar o‘rtasida qanday taqsimlanishi lozimligini ko‘rib chiqadi.

Xalqaro amaliyotda moliyaviy nazoratning uchta asosiy modeli — anglosakon, kontinental Evropa va rivojlanayotgan mamlakatlar modeli ajratib ko‘rsatiladi.

Moliyaviy nazorat sohasidagi xorijiy tadqiqotchilar orasida Allen Shick byudjet islohotlari va hukumat moliyaviy boshqaruvining zamonaviy tizimlarini keng qamrovli o‘rganib, dasturiy byudjetlashtirish va natijaga yo‘naltirilgan moliyaviy boshqaruvning nazariy asoslarini ishlab chiqqan. Anvar Shah fiskal federalizm va moliyaviy mas'uliyat masalalarini rivojlanayotgan mamlakatlar kontekstida chuqur tadqiq etgan. Mahalliy ilmiy muhitda esa Bahrom Xolmatov O‘zbekiston byudjet tizimi va moliyaviy nazorat mexanizmlarini o‘rganib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqqan.

O‘zbekistonda moliyaviy nazorat tizimi bir necha asosiy yo‘nalishda amalga oshiriladi. Birinchidan, hisob palatasi tomonidan amalga oshiriladigan tashqi davlat moliyaviy nazorati byudjet mablag‘laridan maqsadli foydalanish ustidan mustaqil nazoratni ta'minlaydi. Ikkinchidan, Moliya vazirligi tizimidagi g‘aznachilik organlari orqali amalga oshiriladigan operatsion nazorat byudjet xarajatlarini real vaqt rejimida kuzatib borish imkonini beradi. Uchinchidan, byudjet tashkilotlarida joriy etilayotgan ichki audit tizimi muassasalar ichki moliyaviy intizomini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Hisob tizimi makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda alohida vazifani bajaradi. Xalqaro davlat sektori hisob standartlari (IPSAS) asosida moliyaviy hisobotlilikni tashkil etish davlat moliyasining holati to‘g‘risida ishonchli axborot olish, byudjet ijrosini samarali monitoring qilish va moliyaviy qarorlar qabul qilishda ilmiy asosga tayanish imkonini beradi. O‘zbekistonda xalqaro standartlarga o‘tish jarayoni izchil davom etmoqda.

O‘zbekiston Moliya vazirligi va Statistika agentligining rasmiy ma'lumotlari moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish sohasida erishilgan aniq natijalarni ko‘rsatmoqda. 2024-yilda davlat byudjeti daromadlari 141,5 trillion so‘mni tashkil etib, o‘tgan yilga nisbatan 21,4 foizga oshdi. Byudjet xarajatlari

esa 158,3 trillion so‘mga yetdi. Byudjet taqchilligi YaIMga nisbatan 3,1 foiz darajasida saqlab turildi, bu esa moliyaviy intizomni saqlash bo‘yicha qo‘yilgan maqsadga mos keladi. Davlat qarzi boshqaruvi sohasida ham ijobiy tendentsiyalar kuzatilmoqda. 2024-yil yakuniga ko‘ra, O‘bekistonning tashqi davlat qarzi YaIMga nisbatan 37,2 foiz darajasida bo‘lib, xalqaro moliya institutlari tomonidan barqaror deb baholanmoqda. Bu ko‘rsatkich moliyaviy nazorat mexanizmlarining qarz yukini boshqariluvchi chegarada ushlab turishdagi rolini yaqqol namoyish etmoqda. Hisob palatasi faoliyati natijalari ham diqqatga sazovordir. 2024-yilda Hisob palatasi tomonidan o‘tkazilgan tekshiruvlar natijasida byudjet mablag‘laridan noto‘g‘ri foydalanish holatlari aniqlanib, tegishli choralar ko‘rildi. Tekshiruvlar natijasida byudjetga qaytarilgan mablag‘lar hajmi oldingi yillarga nisbatan oshdi, bu esa nazorat samaradorligining o‘sayotganidan dalolat beradi. G‘aznachilik tizimi orqali amalga oshiriladigan operatsion nazorat ham sezilarli natijalar bermoqda. Yagona g‘aznachilik hisobi tizimi joriy etilishi natijasida davlat mablag‘larining harakatini real vaqt rejimida kuzatish, likvid resurslardan samarali foydalanish va byudjet ijrosini tezkor monitoring qilish imkoniyati yaratildi. 2024-yilda g‘aznachilik tizimi orqali o‘tkazilgan to‘lovlar hajmi 140 trillion so‘mdan oshdi.

Xalqaro baholashlar ham O‘zbekiston moliyaviy nazorat tizimining rivojlanayotganini tasdiqlaydi. Xalqaro valyuta fondi bilan hamkorlikda amalga oshirilgan Davlat moliyasini boshqarish diagnostikasi (PEFA) natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston moliyaviy boshqaruv ko‘rsatkichlarini yaxshilash bo‘yicha sezilarli ilgarilab bormoqda. Byudjet hujjatlarining ommaga ochiqligi va moliyaviy hisobotlilik sifati bo‘yicha reytinglar oshdi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot moliyaviy nazorat va hisob tizimining makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi rolini ilmiy jihatdan asosladi. Byudjet intizomini saqlash, davlat moliyaviy resurslaridan maqsadli

foydalanishni nazorat qilish va hisob tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish, bularning barchasi birgalikda iqtisodiy barqarorlikning institutsional poydevorini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy nazorat mexanizmlari qanchalik kuchli va mustaqil bo‘lsa, byudjet mablag‘laridan samarali foydalanish darajasi shunchalik yuqori bo‘ladi, davlat qarzi boshqaruvi esa yanada barqaror tus oladi. G‘aznachilik tizimining takomillashuvi va ichki audit institutining rivojlanishi davlat sektori moliyaviy boshqaruvining sifatini yuksaltirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. O‘zbekistonda hisob tizimini xalqaro IPSAS standartlariga bosqichma-bosqich o‘tkazilishi davlat moliyasining holati to‘g‘risida ishonchli axborot shakllanishiga, investorlar va xalqaro moliya institutlari ishonchini mustahkamlashga hamda makroiqtisodiy qarorlarni ilmiy asosda qabul qilishga zamin hozirlaydi. Barcha bu omillar birgalikda O‘zbekiston iqtisodiyotining xalqaro raqobatbardoshligini oshirishga bevosita hissa qo‘shmoqda.

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy nazorat va hisob tizimini izchil takomillashtirib borish makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning ajralmas sharti bo‘lib, ushbu yo‘nalishdagi islohotlarni davom ettirish mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishi uchun strategik ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Schick, A. The Performing State: Reflection on an Idea Whose Time Has Come but Whose Implementation Has Not. – OECD Journal on Budgeting, 2003.
2. Shah, A. Fiscal Federalism and Macroeconomic Governance. – World Bank Policy Research Working Paper, 2006.
3. Xolmatov, B. O‘zbekiston byudjet tizimi va moliyaviy nazorat mexanizmlari. – Toshkent: TDIU, 2022.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-maydagi PF-5978-sonli Farmoni "Davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish va davlat xizmatlarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida". – https://lex.uz/docs/4834730
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida". – https://lex.uz/docs/5841077
6. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Davlat byudjeti ijrosi to‘g‘risidagi hisobot, 2024. – https://mf.uz
7. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar, 2024–2025. – https://stat.uz
8. O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasi. Yillik hisobot, 2024. – https://auditor.uz
9. O‘zbekiston Respublikasi G‘aznachilik vazirligi. Yagona g‘aznachilik hisob tizimi statistikasi, 2024. – https://gaz.uz
10. IMF. Fiscal Monitor: Fiscal Policies for a Resilient Future. – Washington D.C., 2024. – https://www.imf.org/en/Publications/FM